

בס"ד

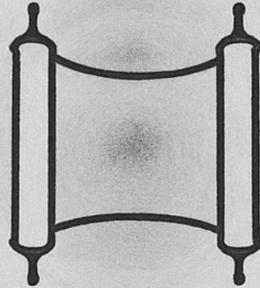
The Rebbe

חמשה עשר באב

1987

לא היו ימים טובים לישראל

בחמשה עשר באב

לע"נ

אלטר חיים בער בן זיסקינד אלכסנדר

Dedicated By:

ר' נחום אהרון & חיה

ליטשקאווסקי

To find more Maamarim and to dedicate one visit:

ChassidusNow.com

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיקֵב, חַמְשָׁה עָשָׂר בְּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

Introduction

This discourse by the Lubavitcher Rebbe was delivered in connection with *Shabbos Nachamu*, following *Tisha B'Av*, and centers on the themes of exile, redemption, the unique qualities of *Tu B'Av*, and the transformation of sorrow into joy. The Rebbe traces the inner spiritual dynamics of these events—particularly how they relate to the Third Beis HaMikdash and the ultimate redemption. He delves into the mystical meaning of the number fifteen, the role of *Atik*, the fusion of opposites in divine service, and the elevation from exile toward the eternal joy of Geulah. Throughout, the Rebbe presents an intricate Chassidic-Kabbalistic interpretation of Torah sources, connecting historical experiences to the ultimate revelation of Hashem in the world.

(א)

“There were no festivals for the Jewish people like the Fifteenth of Av and Yom Kippur” (Taanis 26b). The Rebbe (the Rebbe Rashab, may his soul be a source of Eden) cites in his discourse explaining the matter of the Fifteenth of Av, that it is stated in Pri Etz Chayim that the Fifteenth of Av is a Yom Tov because then is the completion of the moon’s fullness.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים, ומביא אדמו"ר (מהורש"ב) נשמתו ע"ן במאמרו המבאר ענין חמשה עשר באב, דאיתא בפרי עץ חיים שיהיו טוב הט"ו באב הוא שאז הוא שלימותו מילוי הלבנה

And the events that occurred on the 15th of Av (as enumerated in the Gemara, Taanis 30b) are like outcomes of the essential matter of this day — the completion of the moon’s fullness.

והענינים שאירעו בחמשה עשר באב (המנויים) [בגמרא] הם כמו תוצאות מענינו העיקרי של יום זה – שלימות מילוי הלבנה

The discourse analyzes a difficulty: that on the 15th, the moon reaches fullness every month, and yet only the 15th of Nissan (Pesach) and the 15th of Tishrei (Sukkos) are established as festivals.

ומדייק בהמאמר, הרי זה שביום הט"ו קיימא סהרא באשלומו הוא בכל חדש, ואף על פי כן לא נקבעו ליום טוב מלבד פסח (ט"ו בניסן) וסכות ((ט"ו בתשרי

Even more puzzling: from the simple language “there were no Yomim Tovim like the 15th of Av...” it implies that it is greater than all other holidays — even Pesach and Sukkos, which are also on the 15th!

וביותר אינו מוכן, שמפשות הלשון לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב כו', משמע שהיא יום טוב גדול יותר מכל הימים טובים, גם מהימים טובים דפסח וסכות, אף שגם ימים טובים אלה הם בט"ו בחדש

The main explanation given in the discourse is that the advantage of the moon’s completeness on this 15th is that it follows deficiency — and a completeness that follows deficiency is loftier than a completeness that is innate.

ונקודת הביאור בזה (בהמאמר), שעיקר המעלה דמילוי ושלימות הלבנה ביום הט"ו הנה הוא שהמילוי והשלימות הוא לאחרי חסרון

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיקֵב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים

For it is known (in Chassidus and Kabbalah) that an elevation following a descent reaches higher than the level before the descent. And the greater the descent — the greater the ascent that follows.

שְׁלֹאֲחֵרֵי חֶסְרוֹן הִיא שְׁלִימוֹת נְעֻלִית יוֹתֵר
מֵהִשְׁלִימוֹת שֶׁמִּצַּד עֲצָמָה, כִּידוּעַ הַכָּלָל בְּעֻלִיּוֹת
וִירִידוֹת, שֶׁהַעֲלִיָּה שְׁלֹאֲחֵרֵי יְרִידָה הִיא עֲלִיָּה לְמַעְלָה
יוֹתֵר מֵהַדְרָגָה שֶׁלִּפְנֵי הַיְרִידָה, וְכָל שֶׁהַיְרִידָה הִיא
כְּיוֹתֵר, הַעֲלִיָּה הִיא כְּיוֹתֵר

Therefore, the main greatness of the moon's fullness is specifically on the Fifteenth of Av — because in the month of Av, the descent of the moon (and the Jewish people, who are likened to the moon) is extremely great. Hence, the ascent on the 15th of Av (following the descent of Tisha B'Av) is exceedingly great.

וְלָכֵן עֵיקַר הַמַּעְלָה דְּמִילּוּי הַלְבָנָה הוּא בְּט"ו בְּאָב,
כִּי בַחֹדֶשׁ אָב, הַיְרִידָה דְּהַלְבָנָה (וְיִשְׂרָאֵל דְּדוֹמִין
לְלְבָנָה) הִיא יְרִידָה אֲדוּלָה כְּיוֹתֵר, וְלָכֵן הַעֲלִיָּה דְּט"ו
בְּאָב (שְׁלֹאֲחֵרֵי הַיְרִידָה דְּתַשְׁעָה בְּאָב) הִיא עֲלִיָּה
אֲדוּלָה כְּיוֹתֵר

(ב)

And it can be said that this idea mentioned above—that the Yom Tov of the Fifteenth of Av represents the ascent following the descent of Tisha B'Av—is also alluded to in the fact that the first event that occurred on the 15th of Av was that the generation of the wilderness ceased to die.

וַיֵּשׁ לְוֹמֵר, דְּעֵנְנֵן הַבַּיִת לְשִׁהִיּוֹם טוֹב דְּט"ו בְּאָב הוּא
לְפִי שְׂאֵז הִיא הַעֲלִיָּה שְׁלֹאֲחֵרֵי הַיְרִידָה דְּתַשְׁעָה בְּאָב
מְרוֹמָז גַּם בְּזֶה שֶׁהַעֲנָנֵן הִרְאִישׁוּן שְׂאִירַע בְּט"ו בְּאָב
הוּא שְׁכָלוּ בוֹ מֵתֵי מִדְבָּר

For the matter of the “generation of the wilderness” is connected to Tisha B'Av—on Tisha B'Av it was decreed that that generation would die in the wilderness and not enter the Land.

דְּעֵנְנֵן מֵתֵי מִדְבָּר קָשׁוּר עִם תַּשְׁעָה בְּאָב, שְׁבִתְשָׁעָה
בְּאָב נִגְזַר עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁיָּמוּתוּ בַּמִּדְבָּר וְלֹא יִכְנָסוּ
לְאֶרֶץ

And the fulfillment of the decree also occurred on Tisha B'Av, for on each Tisha B'Av during the last 39 years in the wilderness, they would dig their own graves (as brought in Midrash and Rashi, Bamidbar 14:35).

וְגַם קִיּוֹם הַגְּזִירָה הַיְתֵמָה בְּתַשְׁעָה בְּאָב, שְׁכָבְלָה תַּשְׁעָה
בְּאָב (דַּל"ט שְׁנַיִם הָאֲחֵרוֹנוֹת שֶׁהָיוּ בַּמִּדְבָּר) הָיוּ
עוֹשִׂין קְבָרֵיהֶם

And the Yom Tov of the 15th of Av—on which the dying of the generation of the wilderness ceased—is the ascent following the descent of Tisha B'Av.

וְהַיּוֹם טוֹב דְּט"ו בְּאָב שָׁבוּ כָלוּ מֵתֵי מִדְבָּר הוּא
הַעֲלִיָּה שְׁלֹאֲחֵרֵי הַיְרִידָה דְּתַשְׁעָה בְּאָב

From this, we can also understand something about the primary descent of Tisha B'Av, on which the First and Second Temples were destroyed.

וּמִזֶּה מוֹכֵן גַּם כְּנוֹגַע לְ(עֵיקֵב) הַיְרִידָה דְּתַשְׁעָה בְּאָב
שֶׁשָּׁבוּ חֶרֶב הַבֵּית בְּרִאשׁוֹנָה וּבְשֵׁנִיָּה

[Especially since the decree of the Churban (destruction) also occurred on that day—the first Tisha B'Av in the wilderness—when it was decreed that the generation would not

וּבְכַרְט שְׁגַם גְּזִירַת הַחֶרֶב הַיְתֵמָה בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם]
(תַּשְׁעָה בְּאָב דְּשֵׁנָה רִאשׁוֹנָה שֶׁהָיוּ בַּמִּדְבָּר) שָׁבוּ נִגְזַר
עַל דּוֹר הַמִּדְבָּר שֶׁלֹּא יִכְנָסוּ לְאֶרֶץ, וְשֵׁנִי הַגְּזִירוֹת הָיוּ
[[בְּשָׁבִיל אוֹתוֹ הַחֲטָא (חֲטָא הַמְרַגְלִים

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פרשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

enter the Land. Both decrees were because of the same sin: the sin of the spies.]

On the 15th of Av, there shines a foretaste of the future revelation, whose primary manifestation will be the rebuilding of the Third Beis HaMikdash—the ascent following the descent of the destruction of the First and Second Temples.

שְׁבִט"ו בְּאָב מְאִיר מְעִין הַגִּילוי דְּלַעֲתִיד, שְׁעִיקְרוּ
הוּא בְּנֵינוּ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי – הַעֲלִיָּה שְׁלֹאֲחֶרֶי
הַיְרִידָה דְּחֶרְבֵן בֵּית רֵאשׁוֹן וְשֵׁנִי

(ג)

And the discourse continues with an explanation of the connection between the 15th of Av and the Third Beis HaMikdash, that in the future-to-come, the letters ו"ה will also be in the level of ה"ה, as it is written: “On that day Hashem will be One and His Name One” (Zechariah 14:9)—"Yihyeh" (יהיה) being twice ה"ה.

וּמְשִׁיבָה בְּהַמְאָמָר בִּיאור הַשִּׁיכוֹת דְּט"ו [בְּאָב] לְבֵית
הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי, שְׁלַעֲתִיד לְבֹא יְהִי גַם ו"ה
בְּבַחֲיַנְתָּ י"ה, כְּמוֹ שְׁפָתוֹב "בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה" (יְהִיָּה
הוּא ב' פְּעָמִים י"ה)

And since the external forces (kelipos) draw vitality only from the level of ו"ה (Zeir Anpin and Nukva), whereas from ה"ה (Abba and Imma), it is not possible for them to receive at all—therefore, in the future, when even ו"ה will be like ה"ה, destruction and exile will no longer be possible.

וְכִינּוּן שְׁיִנְיַקַת הַחִיצוֹנִים הִיא מְבַחֲיַנְתָּ ו"ה (זַעִיר
וְנוֹקְבָא), מֵה שְׁאִין בֶּן מְבַחֲיַנְתָּ י"ה (אָבָא וְאִמָּא) אֵי
אֲפֻשֶׁר לְהִיֹּת יְנִיקָה, לְכֹן, לַעֲתִיד לְבֹא שְׁגַם ו"ה יְהִי
כְּמוֹ י"ה, לֹא יִהְיֶה שְׁיִיד אֲזַ חֹרְבֵן וְגָלוּת

And the discourse further adds: one of the differences between ה"ה (Abba and Imma) and ו"ה (Zon) is that Abba and Imma are called “two companions that never separate,” while the union of Zon is only intermittent.

וּמוֹסִיף בְּהַמְאָמָר, שְׁמַחֲחֵלּוּקִים בֵּין י"ה (אָבָא וְאִמָּא)
לְו"ה (זו"ן) הוּא, דְּאָבָא וְאִמָּא הֵן תְּרִיזוּ רַעִיו דְּלֹא
מִתְפָּרְשִׁין, וְזו"ן זְוִיגָם הוּא רַק לְפָרְקִים

But in the future-to-come, when also ו"ה will be like ה"ה, their union will be constant, and therefore, the Third Beis HaMikdash will be eternal.

וְלַעֲתִיד לְבֹא שְׁאֲז יְהִי ו"ה כְּמוֹ י"ה, גַּם ו"ה יִהְיֶה
זְוִיגָם בְּתִמְדוּת. וְלְכֹן, בֵּית הַמִּקְדָּשׁ דְּלַעֲתִיד יִהְיֶה
נְצָחִי

[Beyond the fact that in the future there will be no room for destruction—since the external forces will have no channel of nurture—even the Beis HaMikdash itself will be constructed in a way that precludes interruption, as in the verse (Yeshayahu 33:20): “A tent that shall not be taken down; its pegs shall never be pulled up.”]

דְּנוֹסָף לְזֶה שְׁבַבֵּית הַמִּקְדָּשׁ דְּלַעֲתִיד לֹא יִהְיֶה שְׁיִיד
חֹרְבֵן לְפִי שְׁלֹא יִהְיֶה שְׁיִיד אֲזַ יְנִיקַת הַחִיצוֹנִים, הִנֵּה
גַּם הַבֵּית הַמִּקְדָּשׁ עֲצָמוֹ יִהְיֶה בְּאֹפֶן שְׁאִין שְׁיִיד בּו
[הַפֶּסֶק – "אֵהָל בַּל יִצָּעַן בַּל יִסָּע יִתְדוֹתָיו לְנִצָּח

And this is the connection of the Fifteenth of Av to the Third Beis HaMikdash—for the quality of the Third Temple, that it is

זְוִהִי הַשִּׁיכוֹת דְּט"ו [בְּאָב] לְבֵית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי,
כִּי הַמְעָלָה דְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁלִישִׁי שְׁאִין שְׁיִיד בּו
הַפֶּסֶק הוּא לְפִי שְׁיִהְיֶה בְּבַחֲיַנְתָּ י"ה

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיקֵב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב וְכִיּוֹם הַכְּפוּרִים

not subject to interruption, is because it will be in the level of י"ה.

And the discourse continues explaining the concept of “twice י"ה” by first introducing the well-known idea regarding the verse “*Va’eschanan*”, which has the gematria of 515—500 plus 15.

וּמִמְשִׁיב בְּהִמְאָמֵר בְּבִיאֹר הַעֲנִין דְּבֵי פְעָמִים י"ה, בְּהַקְדִּים הַיְדוּעַ בְּעֲנִין וְאַתְחַנֵּן" בְּגִימְטְרִיָּא תַקט"ו — ת"ק עם ט"ו

The 500 corresponds to the five “Kindnesses of Arich” (long-suffering aspect of Keser), each one consisting of 100 [or even more]; and the 15 represents the five kindnesses of Atik.

דַּת"ק הוּא ה' חֲסָדִים דְּאַרְיָה, שְׁכָל אֶחָד מֵהֶם כָּלוּל מִמְאָה וּלְמַעְלָה יוֹתֵר; ה' חֲסָדִים דְּעֵתִיק

The idea of 515, then, is that the five kindnesses of both Arich and Atik radiate into י"ה.

וְעֲנִין תַקט"ו הוּא שְׁה' חֲסָדִים דְּאַרְיָה וְדְעֵתִיק מְאִירִים בִּי"ה

And this is also the meaning of “fifteen cubits of hangings on the shoulder” (Shemos 27:14): the fifteen cubits correspond to י"ה, and the word “shoulder” (כַּתֵּף) has the gematria of 500 (ת"ק).

וְנָהוּ גַם "חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קִלְעִים לְכַתֵּף" — חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה (אַמָּה) הוּא י"ה, וְכַתֵּף בְּגִימְטְרִיָּא ת"ק

The concept of “fifteen cubits of hangings on the shoulder” is the drawing down of Atik into י"ה.

וְעֲנִין "חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה קִלְעִים לְכַתֵּף" הוּא הַמְשַׁכַּת עֵתִיק בִּי"ה

And this is also the concept of *twice* י"ה—since in the courtyard of the Mishkan there were two shoulders, and on each were fifteen hangings.

וְנָהוּ גַם עֲנִין ב' פְּעָמִים י"ה, כִּי בַחֲצַר הַמִּשְׁכָּן הָיוּ שְׁנֵי כַתֵּפִים, וּבְכָל אֶחָד מֵהֶם חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה קִלְעִים

And two times fifteen is twice י"ה.

וּשְׁנֵי פְעָמִים חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה הוּא ב' פְּעָמִים י"ה

One may say that the connection between the “fifteen cubits of hangings on the shoulder” (i.e., the drawing of Atik into י"ה) and “twice י"ה” (meaning that Zeir Anpin and Nukva become like Abba and Imma) is:

וַיֵּשׁ לֹאמֹר, שְׁהַשִּׁיכוֹת ד' חֲמִשׁ עֶשְׂרֵה קִלְעִים לְכַתֵּף" (הַמְשַׁכַּת עֵתִיק בִּי"ה) עִם "ב' פְּעָמִים י"ה" (שְׁזוּן י"ה כְּמוֹ אַבְיָא) הֵיא:

that in the order of Hishtalshelus, Zeir Anpin and Nukva are lower than Abba and Imma. And for Zeir Anpin and Nukva to become like Abba and Imma, it requires the drawing down of Keser, which transcends Hishtalshelus—and within Keser, specifically Atik.

כִּי מִצַּד סֵדֵר הַהִשְׁתַּלְשְׁלוֹת, זו"ן הֵם לְמַטָּה מֵאַבְיָא, וּבְכַדֵּי שְׁזוּן י"ה הָיוּ כְּמוֹ אַבְיָא — הוּא עַל־יְדֵי הַמְשַׁכַּת הַכַּתֵּף שְׁלִמְעָלָה מִהַשְׁתַּלְשְׁלוֹת, וּבְכַתֵּר עֲצָמוֹ — עֵתִיק

The difference between the two explanations given earlier in the discourse is that the first focused on the elevation of Zeir Anpin and Nukva, while the second focused on the drawing down of Atik (which is the cause and root of that elevation).

וְהַחֲלוּק דְשְׁנֵי הַבִּיאֹרִים (בְּמִאָמֵר) הוּא: שְׁבִבִיאֹר הַרְאָשׁוֹן מְדַבֵּר בְּעֲנִין הַעֲלִיָּה בְּזוּן, וּבִבִיאֹר הַשְּׁנִי מְדַבֵּר בְּעֲנִין הַמְשַׁכַּת עֵתִיק (הַשְּׂרָשׁ וְהַסִּיבָה לְהַעֲלִיָּה בְּזוּן)

The discourse concludes that the 15th of Av is also connected to the second explanation of “twice י"ה”, for on the 15th of Av shines the five kindnesses of Atik within Abba and Imma.

וּמִמְשִׁיב בְּהִמְאָמֵר: דְּט"ו בָּאָב שְׁיָיֵךְ גַּם לְבִיאֹר הַשְּׁנִי דְשְׁנֵי פְעָמִים י"ה, כִּי בְט"ו בָּאָב הוּא גִילוּי ה' חֲסָדִים דְּעֵתִיק בְּאַבְיָא

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פ'רשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

And through this, the radiance of Atik extends even into Malchus.

ועל-ידי זה נמשך גילוי עתיק גם במלכות

The full revelation of this will occur in the future, but a glimmer of it shines even now on the 15th of Av, as mentioned above (Section 2), that the 15th of Av is a foretaste of the future revelation.

ועיקר גילוי זה יהיה לעתיד לבוא, אלא שמעין זה מאיר גם עכשיו בט"ו באב, כנ"ל (סעיף ב) שבט"ו באב הוא מעין הגילוי דלעתיד

(ד)

And behold, the reason that on the Fifteenth of Av this revelation shines is because the 15th of Av is the fullness of the moon following the descent of Tisha B'Av (as mentioned above in Section 1).

והנה הטעם לזה שבט"ו באב מאיר גילוי זה, הוא לפי שבט"ו באב הוא השלימות דהלכנה שלאחרי (הירידה דתשעה באב) כנ"ל סעיף א

However, this needs explanation: the primary state of the moon's fullness (on the 15th of the month) pertains only to its revelation.

וצריך להבין: דעיקר קיימא סיהרא באשקלמותא (בחמשה עשר בחודש) הוא רק בנוגע להגילוי שלה

For the moon itself is complete throughout all the days of the month; the advantage of the 15th is that this completeness is revealed.

דהלכנה עצמה היא בשלימות בכל ימי החודש, והמעלה דחמשה עשר היא שהשלימות דהלכנה היא בגילוי

And since all matters in Torah are with utmost precision, it must be that the virtue of the 15th of Av is in the matter of revelation.

וכיון שכל הענינים שבתורה הם בתכלית הדיוק — צריך לומר, שהמעלה דחמשה עשר באב היא בענין הגילוי

But this requires clarification—for the revelation of the 15th of Av is a foretaste of the revelation of the future Beis HaMikdash, which will be (in addition to the revelation of the First and Second Temples) far greater than the First and Second Temples.

וצריך ביאור: הרי בט"ו באב הוא מעין הגילוי דבית המקדש דלעתיד — שיהיה (נוסף על הגילוי דבית ראשון ובית שני) גדול מבית ראשון ושני

And the greatness of the Third Beis HaMikdash over the First and Second is incomparable.

והגדלות דבית השלישי על בית ראשון ושני היא גדלות באין ערוך

As is also clearly understood from what was explained above (Section 3), that the Third Beis HaMikdash is connected to the idea of "twice" — that Zeir Anpin and Nukva will be like Abba and Imma, and that within Abba and Imma there will be the revelation of Atik.

וכמוכן גם מהמבואר לעיל (סעיף ג) שבית המקדש השלישי קשור עם ענין ב' פעמים י"ה — שזו"ן יהיה כמו א"א, ושבאו"א יהיה גילוי עתיק

And nonetheless, the advantage of the Fifteenth of Av is connected specifically with the fact that on the 15th the moon reaches fullness—that is, a fullness in terms of revelation.

ואף על פי כן — מקשרים המעלה דחמשה עשר באב עם זה שבחמשה עשר הוא שלימות הלכנה — שלימות בענין הגילוי

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פ'רשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

One must also understand: since the concept of the Fifteenth of Av is in the manner of the concept of “fifteen cubits of hangings on the shoulder” that were in the courtyard of the Mishkan—which was prior to the concept of the Fifteenth of Av, and even before the first event that occurred on the Fifteenth of Av (the day when the generation of the wilderness ceased dying)—and even more so: before the sending of the spies, which caused the decree of the generation of the wilderness—what then is the greatness and novelty of the Fifteenth of Av, such that “there were no Yomim Tovim for Yisrael like the Fifteenth of Av”?

Now, this concept—that the Yom Tov of the Fifteenth of Av is connected with revelation—is also understood from the fact that one of the reasons for establishing this Yom Tov is that it is the day on which the generation of the wilderness ceased dying (as mentioned above, Section 2).

The meaning of “the day that the generation of the wilderness ceased dying” is that on this day it became clarified and revealed—it became known retroactively—that Tisha B'Av was already the day on which the dying had ceased.

And nonetheless, the Yom Tov was established on the Fifteenth of Av—on the day it became clarified and revealed that the generation of the wilderness had ceased dying—because this Yom Tov is associated with the concept of revelation.

(ה)

And this will be understood by first explaining: just as the decree of the generation of the wilderness ended on Tisha B'Av—except that this was not clearly known until the moon became full on the Fifteenth—

so too is the case with the decree of the Churban (Destruction) and Exile—its nullification also begins on Tisha B'Av, for on that very day Mashiach is born (Yerushalmi Berachos 2:4).

And on Motzaei Tisha B'Av, we sanctify the moon—whose concept (of *Kiddush Levanah*) is that just as it is renewed, so too will they (Klal Yisrael) be renewed (Sanhedrin 42a).

גם צריך להבין: דכיון שהענין דחמשה עשר באב הוא על דרך הענין דחמש עשרה אמה קלעים לכתף שהיו בחצר המשכן, שהיה עוד לפני הענין דחמשה עשר באב, גם לפני ענין הראשון שאירע בחמשה עשר באב — יום שכלו בו מתי מדבר — וייתירה מיו: גם לפני שילוח המרגלים שבשביל זה נגזר הענין דמתי מדבר

מהו גודל העילוי והחידוש דחמשה עשר באב — ועד שלא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב

והנה, ענין זה (שהיום טוב דט"ו באב קשור עם ענין הגילוי) מוכן גם מזה שמהטעמים על קביעת היום טוב דחמשה עשר באב — הוא לפי שהוא יום שכלו (בו מתי מדבר (כנ"ל סעיף ב

דפירוש "יום שכלו בו מתי מדבר" הוא — שאז נתברר ונתגלה, איגלי מילתא למפרע — שתשעה באב הוא יום שכלו בו מתי מדבר

ואף על פי כן — קבעו היום טוב בחמשה עשר באב, שבו נתברר ונתגלה שכלו מתי מדבר — כי יום טוב זה קשור עם ענין הגילוי

ויובן זה בהקדים: דכמו שהגזרה דמתי מדבר פלטה בתשעה באב, אלא שלא ידעו ברור עד שנתמלאה הלכנה ביום הט"ו

על דרך זה הוא בהגזרה דחורבן בית המקדש והגלות — שבטול גזרה זו הוא בתשעה באב, דבתשעה באב נולד משיח

ובמוצאי תשעה באב מקדשיו הלכנה, שענינה (דקידוש לכנה) הוא: שהם עתידים להתחדש כמותה

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פרשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

But the full revelation of this concept is on the 15th of Av, when the moon reaches completion and fullness.

אלא שגילוי ענין זה (ובשלימות) הוא בט"ו באב — שבו הוא מילוי ושלימות הלבנה

In a deeper sense, one can say: the beginning of the future Geulah on Tisha B'Av is not just in the moment *after* the Churban—when the redeemer of Israel is born—

ובעמק יותר יש לומר: דנה שבתשעה באב היתה התחלת הענין דגאולה העתידה — הוא לא רק ברגע שלאחרי החורבן, שאז נולד מושיען של ישראל

but even before that—for the lion (Nevuchadnezzar) rose and destroyed Ariel (the Beis HaMikdash) in order that the Lion (Hashem) should come and rebuild Ariel (Midrash Eichah).

אלא גם לפני זה: שהרי "זה שעלה אריה והחריב את אריאל — הוא על מנת שיקבא אריה ויבנה אריאל"

From this it is understood that the intention to rebuild Ariel preceded the destruction—it was already present in thought and desire.

דמזה מוכן: שהפיונה דיבנה אריאל — היתה לפני שהחריב את אריאל

However, at that time this intention remained hidden (on the level of Machshavah) and was not drawn down in revelation, in order that the destruction of the Beis HaMikdash could occur.

אלא שאז היתה כוונה ומחשבה זו בהעלם (בדרגה דמחשבה) ולא נמשכה בגילוי — בכדי שיוכל להיות חורבן בית המקדש

For only through that destruction would come the building of the Third Beis HaMikdash, which is greater than the First and Second.

שעל ידי זה דוקא — יהיה בננו בית המקדש השלישי, שגדול יותר מבית ראשון ושני

And at the moment after the Churban, the revelation of the future Geulah began, and the redeemer of Israel was born.

וברגע שלאחרי החורבן — הותחל הגילוי דגאולה העתידה, נולד מושיען של ישראל

However, that birth on Tisha B'Av is only the beginning of the revelation, as is evident from various matters associated with Tisha B'Av—

אלא שהלידה שבתשעה באב — היא רק התחלת הגילוי [כמוכן גם מהענינים דתשעה באב שישנם גם לאחרי מנחת תשעה באב, וגם לאחרי קידוש לבנה [במוצאי תשעה באב]

and the main revelation is on the 15th of Av.

ועיקר הגילוי — הוא בט"ו באב

Based on this, the connection between the virtue of the Fifteenth of Av and the completion of the moon becomes clear—that this is a completion in revelation.

ועל פי זה יובן הקשר דמעלת חמשה עשר באב עם זה שבתשעה עשר — היא שלימות הלבנה, שהיא שלימות בענין הגילוי

For the whole idea of the Fifteenth of Av is that on this day the revelation of the Geulah that was (in hidden form—in thought and intention) on Tisha B'Av, now shines in revealed form.

כי ענין חמשה עשר באב — הוא: שבו הוא גילוי הגאולה שהיתה (בהעלם — במחשבה וכוונה) בתשעה באב

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פרשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

(1)

And one can say that the reason why the command “And they shall make for Me a Sanctuary” — which is a command for all generations to build a house for Hashem (including all the Temples, even the future Beis HaMikdash) — was stated explicitly in connection with the construction of the Mishkan, is because in the Mishkan was hidden and contained also the First Beis HaMikdash, which is a temporary dwelling, and the Third Beis HaMikdash, which is a “tent that shall not be taken down” — the concept of eternal permanence (as discussed above in section 3).

And this is similar to the well-known idea concerning the redemptions — that in the Exodus from Egypt, the channel was opened, and included within it were all redemptions, including the future Geulah.

However, the revelation of the Third Beis HaMikdash and the Third Geulah comes about through the avodah in the time of exile, which is according to the path of teshuvah.

And since in the Exodus from Egypt the Jewish people were on the level of tzaddikim, therefore, the concept of the future Geulah, though included within that redemption, was then in a concealed state.

And according to this, we can explain why in the courtyard of the Mishkan there were fifteen cubits of hangings on the shoulder, even though this concept is relevant to the Third Beis HaMikdash.

Because the Mishkan included within itself both the First and also the Third Beis HaMikdash.

And even so, there were no days as festive for Israel as the Fifteenth of Av—because before the sin of the spies, from the perspective of the Seder Hishtalshelus, there was no concept of Churban Beis HaMikdash, and therefore also not of the building of the Third Beis HaMikdash.

ויש לומר, דהטעם על זה שהצווי "ועשו לי מקדש" — שהוא צווי לדורות לעשות בית לה' [צווי על כל פתי מקדשות, כולל גם בית המקדש דלעתיד] — נאמר (בגילוי) בנוגע לעשית המשכן

הוא — לפי שבמשכן היה כלול בהעלם גם בית המקדש שהוא "דירת קרע", וגם בית המקדש דלעתיד — שהוא "אהל בל יצען כו" — עיקר ענין (הקביעות) (כנ"ל סעיף ג

ועל דרך הידוע בענין הגאלות: שבהגאלה דיציאת מצרים נפתח הצנור, והיו כלולים בה כל הגאלות — כולל גם הגאלה העתידה

אלא שהגילוי דבית המקדש השלישי והגאלה השלישית — הוא על ידי העבודה שבזמן הגלות, שהיא על דרך עבודת התשובה

וכיון שביציאת מצרים היו ישראל במדרגת צדיקים — לכן, הענין דגאלה העתידה שכלול בהגאלה דיציאת מצרים — היה אז בהעלם

ועל פי זה יש לבאר זה שבחצר המשכן היו חמש עשרה אמה קלעים לכתף, אף שענין זה שייך לבית המקדש השלישי

כי במשכן היה כלול גם בית המקדש וגם בית המקדש השלישי

ואף על פי כן לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב, כי לפני חטא המרגלים, כאשר מצד סדר ההשתלשלות לא היתה נתינת מקום לחורבן בית המקדש, ובמילא גם לא לבנין בית המקדש השלישי — היה זה בתכלית ההעלם

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיכָב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל בחמשה עשר באב וכיום הכפורים

And only after the sin of the spies, when it was decreed that the generation of the wilderness would not enter the Land—and the beginning of the concept of the Churban Beis HaMikdash began [for that was when the drawing down of the Third Beis HaMikdash began—on the level of Machshavah]—

ולאחרי חטא המרגלים, כשנגזר על דור המדבר שלא יכנסו לארץ — וגם התחלת הענין דחורבן בית המקדש [כי אז היתה התחלת ההמשכה דבית המקדש השלישי בדרגא דמחשבה]

then, on the Fifteenth of Av each year (beginning with the year in which the dying ceased), and all the more so after the destruction of the Beis HaMikdash, there is a revelation of the inner dimension of the fifteen cubits of hangings on the shoulder of the Mishkan courtyard—

הנה, בחמשה עשר באב בכל שנה (מתחיל מחמשה עשר באב שבו פלו מתי מדבר, ועל אחת כמה וכמה לאחרי חורבן בית המקדש) — הוא גילוי הפנימיות ד"חמש עשרה אמה קלעים לפתח" שבחצר המשכן

whose meaning is the drawing down of Atik into מ"ה, and through this also into Malchus—bringing about the concept of “a tent that will never be removed,” the Third Beis HaMikdash, which has no interruption.

שענינם הוא המשכת עתיק ב"ה, ועל ידי זה גם במלכות — ענין "אהל בל יצעו", בית המקדש השלישי שאין בו הפסק

And at that point, the inner intention behind the crying of the first Tisha B'Av is revealed—“and the people cried that night” (Bamidbar 14:1)—through which a weeping for generations was established.

ואז מתגלה גם הפיונה הפנימית של הבכיה דתשעה באב הראשון — "ויבכו העם בלילה ההוא" — שעל ידי זה נקבע בכיה לדורותיו

For this is so that the crying should become a weeping for the ultimate elevation in the future—“they will come with weeping” (Yirmiyahu 31:8)—a weeping of joy, from the revelation of exalted levels.

שהיא בכדי שתהיה הבכיה למעליותא דלעתיד לבוא — "בבכי יבאו", בכיה של שמחה — מצד התגלות מדרגות הגבוהות

As the Sages said regarding Rabbi Akiva, that when he perceived the secrets of Torah in Shir HaShirim, his eyes flowed with tears—tears of joy from the intensity of light.

ועל דרך שאמרו רז"ל גבי רבי עקיבא — שפשהשיג סודות התורה בשיר השירים, זלגו עיניו דמעות — דמעות של שמחה מצד ריבוי האור

(ז)

And this is the reason that on the fifteenth of Av, the daughters of Yerushalayim [and there are versions that read: the daughters of Yisrael] would go out and dance in the vineyards, because the circle-dance of the fifteenth of Av is a likeness and a reflection of the dance of the future to come, when the Holy One, blessed be He, will make a circle-dance for the righteous, and each and every one will point with his finger and say: “Behold, this is our G-d; we hoped for Him, and He will save us; this is Hashem for Whom we hoped—we will rejoice and be glad in His salvation.”

וזהו שבחמשה עשר באב היובנות ירושלים [ויש גורסין – בנות ישראל] יוצאות וחולות בכרמים, שהמחול דחמשה עשר באב הוא בדוגמת ומעין המחול דלעתיד לבוא שעתידי הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים וכל אהד ואהד מראה באצבעו ואומר:

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פרשת עקב, חמשה עשר באב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים

For at the Exodus from Mitzrayim, they said “this” one time only—“This is my G-d and I will glorify Him”—and in the future to come, they will say “this” two times—“Behold, this is our G-d... this is Hashem...” For at the Exodus from Mitzrayim, since they were at the level of tzaddikim, they said “this” only once—a revelation of Havayah of Ze’er Anpin. And in the future to come, when they will be at the level of baalei teshuvah (for “teshuvah is double in strength”), they will say “this” two times—a revelation of Havayah of Ze’er Anpin and a revelation of Havayah of Atik.

And the verse continues: “We will rejoice and be glad in His salvation”—and one can say that “His salvation” (of the Holy One, blessed be He) that follows the second “this” is the innermost aspect of Atik. And as is known, in the future to come there will also be a revelation of the innermost aspect of Atik.

And may it be His will, that all these matters be fulfilled very soon in actual reality—especially after we have said in the haftarah of Minchah on Tishah B’Av: “My salvation is close to come,” meaning: My salvation (of the Holy One, blessed be He)—the salvation of which it is said “we will rejoice and be glad in His salvation”—is close to come, imminently and in our days. Amen, so may it be His will.

[NOTE Summary

The discourse begins with the verse “אז ישיר ישראל את השירה הזאת”—*Then Israel shall sing this song*—emphasizing the future tense of *אז ישיר* as a reference to the song of the final redemption. The Rebbe teaches that *Israel* in this context refers to the essence of the Jewish soul, and that the ultimate song of Geulah will be sung by the innermost point of the soul, *Yisrael*, as it connects with the highest divine level, *Atik*. This redemption and song are directly associated with *Tisha B’Av* and *Tu B’Av*, where sorrow is transformed into joy.

The Rebbe then explains that *Shabbos Nachamu*—the Shabbos following *Tisha B’Av*—introduces the theme of comfort not merely as emotional relief, but as a foretaste of the ultimate consolation that will come through the revelation of *Atik Yomin*, the innermost pleasure of Hashem. This Shabbos also holds a special connection to *Tu B’Av*, which occurs in the same week and is considered one of the greatest holidays, even greater in spiritual potential than other biblical festivals. The Rebbe explains why *Tu B’Av* was instituted *after* the sin of the Meraglim: only once the possibility of exile entered reality could the idea of *transformation*—of building from

הנה אלקינו זה קוינו לו ויושיענו, זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו. דביציאת מצרים אמרו "זה" פעם אחת ("זה אֵלֵי וְאֵנֹהוּ"), וְלַעֲתִיד לְבוֹא יֵאמְרוּ שְׁנֵי פְעָמִים "זה" ("הנה אלקינו זה גו' זה ה'נל' גו"). דביציאת מצרים שְׁהִיוּ אֲזַ בְּמִדְרַגַּת צְדִיקִים אָמְרוּ "זה" רק פעם אחת – גילוי ה'נל' ד"א, וְלַעֲתִיד לְבוֹא, שְׁהִיוּ בְּמִדְרַגַּת בְּעָלֵי תְּשׁוּבָה [התשובה היא כפלים לתושיה] יאמרו שְׁנֵי פְעָמִים "זה" – גילוי ה'נל' ד"א וגילוי ה'נל' דעתיקו.

וממשיך בכתוב: "נגילה ונשמחה בישועתו" – דיש לומר, ש"ישועתו" (דהקדוש ברוך הוא) שלאחרי "זה" השני, הוא פנימיות עתיק. וכדוע שלעתיק לבוא יקרה (גם) הגילוי דפנימיות עתיק.

ויהי רצון, שכל ענינים אלו יהיו בקרוב ממש, ובפרט לאחרי שאמרו בהפטורה דמנחת תשעה באב: "קרובה ישועתי לבוא", ש"ישועתי" (דהקדוש ברוך הוא), ה'ישועה שְׁעָלֶיהָ נֵאָמַר "נגילה ונשמחה בישועתו", היא קרובה לבוא בקרוב ממש ובעגלא דידן, אמן כן יהי רצון.

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיכֶב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב וּכְיוֹם הַכְּפוּרִים

destruction—take hold. Before the sin, the concept of the Third Beis HaMikdash was hidden. But once the potential for destruction existed, the path toward a *greater*, indestructible Beis HaMikdash—rooted in *Atik*—was opened.

He then discusses the verse from Shir HaShirim: “אֶהְיֶה כְּלֵי יָצֵעַן”—a tent that never falls—which is the Third Beis HaMikdash, where *Atik* is drawn into *Malchus*. The Rebbe connects this to the 15 cubits of curtains (קלעים) on the side of the Mishkan, representing the hidden lights of *Atik* that were embedded in the Mishkan and will be fully revealed only in the Third Beis HaMikdash. This revelation begins on *Tu B'Av*, when the decree upon the generation of the desert was lifted, and the underlying purpose of the destruction—namely, to reach a deeper construction—began to be realized.

The discourse then explores the transformation of crying: the weeping on *Tisha B'Av* becomes *weeping for joy* in the future. Quoting Chazal, the Rebbe emphasizes that this transformation is not merely poetic—it reflects the revealing of higher spiritual lights that were hidden. Just as Rabbi Akiva wept with joy when he saw the desolation of the Temple, understanding its promise of rebuilding, so too will all Jewish suffering be transformed into song and dance in the ultimate redemption.

This is further illuminated through the imagery of the daughters of Yerushalayim dancing in vineyards on *Tu B'Av*, which is described as a *foretaste* of the future dance of the tzaddikim with Hashem at the center. In the exodus, the Jewish people proclaimed “זֶה אֱלֹהֵינוּ”—“this is my God”—once. But in the future, they will say “זֶה” twice, referring to the revelation of both *Zeir Anpin* and *Atik*. The future redemption will thus be characterized not only by the revelation of G-dliness in the world (*Zeir Anpin*) but also the revelation of Hashem's innermost will and delight (*Atik*).

The Rebbe concludes with a passionate prayer that all of these lofty revelations become tangible now—particularly following the *haftarah* of *Minchah* on *Tisha B'Av*, which declares “קְרוּבָה יְשׁוּעָתִי לְבוֹא”—“My salvation is near to come.” This salvation refers to the inner joy and revelation that will accompany the final *Geulah*, which should arrive imminently.

Practical Takeaway

Even in times of darkness and destruction, the seeds of ultimate light and joy are already present. *Tu B'Av* teaches us to uncover the hidden blessings within pain, and to prepare ourselves for the eternal Beis HaMikdash by drawing G-dliness into our everyday lives. When we transform sorrow into joy through Torah and mitzvos, we become partners in building a world where Hashem's essence will dwell openly.

Chassidic Story

At the height of the Soviet oppression, when Yeshivas Tomchei Temimim was operating underground, a young student was caught and tortured for his loyalty to Torah. After severe interrogation, they placed him in a dark, freezing cell for weeks. When a fellow prisoner asked how he was still smiling, the bochur replied, “Because I

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשַׁת עֵיֶקֶב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בְּאָב וְכִיּוֹם הַכְּפוּרִים

know this cell is just part of a longer story, and in that story, we win.” Years later, that same student was present when the Rebbe farbrenged on *Tu B’Av*, tears of joy in his eyes. “This,” he said, “is the dance we never stopped dancing, even in that cell.”

(Source: Eyewitness recollection from Rabbi Yitzchok Kogan, shared at a *Tu B’Av* farbrengen in 770, 1989)

TPX (Therapeutic-Psychological Integration)

This discourse by the Lubavitcher Rebbe presents a profound psychological framework for transforming trauma, despair, and perceived endings into empowerment, joy, and eternal connection. At its core, it teaches us that within every collapse lies the potential for the highest form of renewal—not a return to the past, but the emergence of something categorically greater.

The Rebbe begins by reframing *Tisha B’Av*, the day of destruction, as the seedbed for ultimate redemption. From a psychological standpoint, this corresponds to the moment of breakdown or grief in a person’s life—a moment where all seems lost. But rather than remaining in that loss, the Rebbe invites us to see such moments as *catalysts* for growth that would have otherwise been impossible. Just as the Third Beis HaMikdash can only arise *after* destruction, so too our most expansive selves often only emerge after life as we knew it falls apart.

The Fifteenth of Av (*Tu B’Av*) becomes a symbol for that turnaround: it celebrates when the decrees of death and wandering were lifted. Therapeutically, this parallels the internal release from old self-beliefs—shame, fear, or hopelessness—that kept one emotionally wandering. Once these internal “decrees” are lifted, a person can begin to rebuild—not as they were before, but as someone deeper, freer, and more connected to their essence.

The Rebbe highlights how the future redemption will include not only the revelation of “Zeir Anpin” (the more outward G-dliness) but also “Atik”—the innermost will and delight of Hashem. Psychologically, this is the movement from functional healing to *transformational wholeness*. It’s the moment when a person no longer just manages their symptoms, but accesses the deepest layers of self—their “Atik”—where pleasure, purpose, and presence flow unblocked.

The metaphor of the tzaddikim dancing in a circle around Hashem, each pointing and saying “This is our God,” reflects the ideal psychological state of *radical alignment*: where all parts of the self (even those once broken) now orbit a core truth and express it joyfully. That ultimate “dance” is not uniformity, but unity—diverse people, stories, and wounds transmuted into synchronized joy.

Even more radical is the idea that the crying of *Tisha B’Av* itself will become the foundation of this joy. The Rebbe teaches that the same vulnerability that allowed for tears will allow for dance. From a trauma-informed

The Rebbe

בס"ד. יום ב' פְּרִשְׁת עֵקֶב, חֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב ה'תשמ"ז

With G-d's help. Monday, Parshas Eikev, 15th of Av, 1987.

לֹא הָיוּ יָמִים טוֹבִים לְיִשְׂרָאֵל בְּחֲמִשָּׁה עָשָׂר בָּאָב וְכִיּוֹם הַכְּפוּרִים

lens, this is revolutionary: it is not about silencing grief but *transmuting* it. Grief, when honored, becomes a gateway to joy—not in spite of pain, but because of how deeply we've been touched.

This reframing extends to the final lines of the discourse: “My salvation is near to come.” The Rebbe insists that transformation is not some distant dream—it is already beginning, especially after the lowest points. The moment you name the possibility of joy again—even tentatively—you are already in the process of redemption.

Story

A young girl named Clara was displaced from her home during the Bosnian war in the 1990s. After fleeing with her family and losing loved ones, she struggled with deep trauma. For years, she could not speak about her past without freezing. Then one day, during a therapy session where she was guided to draw rather than talk, she sketched a vineyard—a memory of her grandmother in better times.

Moved by the image, her therapist helped her reconstruct a narrative not only of loss, but also of resilience and love. Clara began painting again. Years later, she hosted an exhibition titled “*Dance in the Vineyards*”—featuring girls in white dancing between vines under a golden sky. “This,” she told a reporter, “is not a denial of war. It’s a declaration that I am more than what was done to me.”

(Source: Compiled from testimonies featured in post-war trauma recovery archives, Sarajevo 2005)

END NOTE]